

fordítások zöme – tudjuk – gyakran csak merő információ a lefordított műről. A magyar versfordításokban viszont – a szót kissé többrettűen értve – mintha túlon túl kevés volna az információ... Nálunk a fordított vers – a legjobbak kezén – mindig az eredeti alkotás szintjére emelkedik. De kérdés, nem hasonlít-e egyben túlságosan magához az eredetű? Azzal, hogy forma és tartalom sajátos egységét vagyunk képesek visszaadni – nem kényszerítjük-e az idegen művekre a magyar költészet sajátos forma- és tartalomvilágát...? (II. 299.) Majd a folytatásban megjelenik a jellegzetes Somlyó-i probléma: „A mi sajátos képességünk a formai-tartalmi egység reprodukálására hovatovább nem akadályoz-e abban, hogy bekapcsolódjunk a világirodalomnak azokba a legújabb áramlataiba, amelyek talán a legizgalmasabbak?” (Uo. és k.) Somlyó e dilemma nyomán jó formulát dolgoz ki, amely így hangzik: „...Barthes szerint »az irodalom azt mondja, amit mond, de azonfölül azt is, hogy irodalom«. A fordításnak azt kell mondania, amit az eredeti mond, de azonfölül azt is, hogy fordítás.” (II. 281.) S ha nem tévedek, fordítói gyakorlatában ekkortól válik rendszeressé, hogy a műhelymunka egyenrangúnak érzett változatait nyilvánosságra hozza, mintegy sugallva minden fordítás lezáratlanságát, hozzávetőlegességét, az újrafordítások rendszeres szükségességét. (Lásd 1995-ös A FORDÍTÁS „PRAE”-JÉRŐL ÉS „POST”-JÁRÓL című írását.) Ám a belátás gyakorlati következményeinek megvannak a maga hagyományos határai, és ezek ott vannak, ahol a magyar olvasó még versnek érez egy fordítást vagy már nem. (A francia, angol stb. fordítások zömét valószínűleg nyersfordításnak éreznék.) Ezt a határt Somlyó sem lépte át. Formahű marad és magyar verset alkot, amikor újrafordítja Szabó Lőrinc után Nietzsche NACH NEUEN MEEREN című versét, vagy amikor egy kivételesen éles fordításkritikája végén bemutatja, hogy színterében hogyan kellene René Chart fordítani. Bizonyosan ez is az irodalmi idő kérdéskörébe vág, és drámainak azért neveztem Somlyó kérdésfeltevését, mert nem habozott a magyar irodalmi nyelv egyik legnagyobb értékének tartott képességét, amelynek szolgálataiban telt el az élete, megkérdőjelezni, amikor úgy érezte, hogy a számára legfőbb rosszat, az irodalmi autarkiaát, a „sajátidő” eluralkodását szolgálhatja. S ha a magyar fordításirodalomban nem nőtt is az informatív fordítások száma a formahű, magyar verssé hasonlító fordít-

ások ellenében a bejelentés óta eltelt harminc évben, az hogy az utóbbiak száma is jelentősen csökkent, s a formahűség szép hűltenségtől szemmel láthatólag elment a költők kedve, összefügghet az általa fölvetett problémával.

Kivételesen éles kritikáról tettem az imént említést. Valóban, Somlyó költő-kritikusi eszménye nem polemikus. Visszatérő idézetei vannak az afirmatív kritika mellett. Arany: „collegiális szerénység”, Mallarmé: „minden verseskönyv jó könyv” (I. 235.), Rilke: „Ó, mondd meg, költő, mit teszel? Dícsérek.” (II. 445.), s – mivel az idézetek meg is találják az embert – Borgestől idézi az ifjabb Pliniust, „hogy a legrosszabb könyvben is van valami jó” (I. 452.). Hamlettel mondja, hogy a színészekkel nem „érdemők szerint”, hanem a kritikus „saját emberisége és méltósága szerint” kell bánni. Ez a kritikus eszmény mindazonáltal nem óvhatta meg Somlyót, hogy ismételen polémiák keresztútjába kerüljön. És ez nem is véletlen, hiszen az idő, amelyet kritikai tárgyává tesz – az új és legújabb idő, a *dernier cri*, az elkésetttség, az időzavar, a régi dal, az elmaradottság, a másutt gyorsabban, nálunk lassabban haladó idő – a legkényesebb, a legtöbb érzékenységet kiváltó tárgyak közé tartozik.

Radnóti Sándor

KERÉKGYÁRTÓ ISTVÁN: VAGYONREGÉNY – IPSZILON TÖRTÉNET

Magvető, 2001. 354 oldal, 1890 Ft

A formálódó magyar nagytőkés osztály túlnyomó részben negyven-ötvenöt éves, felsőfokú képzettséggel rendelkező férfiakból áll, akik az esetek közel felében a szocialista rendszerben állami vállalatok, termelőszövetkezetek közép- és felső vezetői voltak, állítják Kolosi Tamás és Sági Matild (TÁRKI) szociológusok. Az úgynevezett szocialista szektoron kívülről is érkeztek hasonló korú és képzettségű nagyvállalkozók – elsősorban a nyolcvanas években Magyarországon gyorsan terjeszkedő magángazdaságból. A neves társadalomku-

atók szerint elsősorban a korábban szerzett mérnöki, jogási tudásuk, közgazdasági ismereteik, vezetési készségeik, piaci kapcsolataik magyarázzák mindkét csoport üzleti sikereit. Az MSZMP vagy a KISZ apparátusában és vezető testületeiben (viszonylag ritkán) betöltött funkciók, régi politikai kapcsolatok csupán másodlagos szerepet játszottak cégeik, piaci részesedésük gyors növekedésében.

Kolosi és Sági napi sajtóban is közreadott – recenzius kutatási eredményeivel egybecsengő – állításai szemernyit sem módosították a külvárosi kocsmákban és az előkelő szalonokban egyaránt észlelhető közvélekedést, mely szerint az országot tönkretévő nomenklatúra tagjai, a politikai hűség és nem a szakértelem alapján válogatott volt kommunista vezetők szereztek meg a privatizált állami vagyont, ők az újonnan alapított és gyorsan növekvő vállalatok meghatározó tulajdonosai, és ebből a csoportból került ki a nemzetközi nagyvállalatok magyarországi vezérkarának számos kulcsembere is. A polgárok javát és kegyét kereső újkonzervatív politikuskok is biztos sikert aratnak, amikor keményen elélik a közvagyon „lenyúló” nomenklatúra-tökések, a rabló privatizációt. („A privatizált vagyon háromnegyede párttitkárok kezére került.” @Kövér László.)

Az új tulajdonos-igazgatók, a nagy beruházásokhoz szükséges tőkét felhajtó pénzügyi közvetítők, valamint a befektető csendestársak kerülnek a nyilvánosságba: „a negatív közvélekedés ismeretében a magyar nagytökések örülnek, ha a nyilvánosság elől elrejtőzve nyugodtan dolgoznak” – írta 1997-ben a közszerplést vállaló kevesek egyike, dr. Nagy Imre, a KISZ KB titkárából a Gyáripárosok Szövetségének alelnökévé lett, akkor sikeres nagyvállalkozó.

A rejtőzködés fokozza a társadalmi átrendeződés nyertesei iránti érdeklődést. A kíváncsiság legfőbb oka mégis az, hogy a nagy vagyonok mostani tömeges és egyidejű keletkezése különös, szinte megismételhetetlen jelenség. Egy sikeres magyar nagyvállalkozótól hallottam a vele készített interjú során, hogy: „Ez történelmi lehetőség, ez egy életben egyszer, sok életben egyszer adatik meg. És évszázadok eltelnek, amíg lesz egy ilyen lehetőség.”

Kerekgyártó István másodsorúja is kiadott, hónapokig a sikerlisták élcsoportjában elhelyezkedő könyve, a VAGYONREGÉNY betekintést

ígér a rendszerváltás utáni vagyonszerzés rejtelmeibe. A szerző a legújabb magyar irodalomban kedvelt formát választ: „megtalálja és közreadja” Annának, a rendszerváltáskor a harmincas évei közepén járó (filozófiát is tanult) jogásznak a szocializmus után a formálódó nagyvállalkozói világban szerzett élményeit rejtő naplóját, pontosabban naplót. A történet egy fontos pontján Anna életútja és ezzel naplója ugyanis kétfelé ágazik. Az elágazás után – a vezetőképzésben bevált esettanulmányokhoz hasonlóan – az egyik szöveg Anna (vagy inkább az egyik Anna) sikeres, a másik a totális kudarccal végződő harcmódorát írja le. A tanfolyamok hallgatóihoz hasonlóan összevethetjük, értékelhetjük a két döntési sortozatot. A szerző közli Katának, a főhős nő volt évfolyamtársának, barátnőjének és üzlettársának a naplóhoz fűzött megjegyzéseit és kiegészítéseit is. A két (három?) szöveget publikáló szerző (ismert közgazdász oktató és kutató) is belép a történetbe, a tudományos közlés szabályait követő lábjegyzetekkel segít az olvasónak eligazodni a privatizáció jogi és közgazdasági szakkérdéseiben.

A szövegek kapcsolódásait és a szereplők szociológiai jellemzőit a szerző gondosan megtervezte. A szokványostól eltérő információkat nyertünk a *férfiak uralta* vállalkozói világról szóló női tudósításokból. A bejárható társadalmi teret szélesíti, hogy Anna vidéki középosztályi családból, Kata pedig a budapesti zsidó-nagypolgári közegekből érkezik a könyv lapjaira. A történet kezdetén Anna egy kisvárosban tanácsosi vb-titkár (fiatal olvasóknak: napjainkban jegyző lenne, az önkormányzat adminisztrációjának első embere). Kata egy privatizációs tanácsadó cég tulajdonos-vezetőjeként keresi meg Annát, dolgozzanak együtt. Ő a gyorsabb, korán felismeri, hogy a társadalom gyors változásai közepette addig elképzelhetetlen gazdagodásra van esély.

A *privatizációs tanácsadók* egy 1989 előtt nem létező, sajátos szabályokkal és szokásokkal jellemezhető piacot gyakorolták foglalkozásukat. Magyarországon nem került sor az állami tulajdon ingyenes osztogatására. Az Állami Vagyonügynökség az esetek túlnyomó részében eladta a tulajdonában levő vállalatokat vagy vállalatrészeket. Az állam nem szokványos piaci szereplő, hiszen jogosult nemcsak az adás-vétel módjának, de a benne részt ve-

vők körének kijelölésére is. A magánosításra szánt javak piaca ezért alkalmanként exkluzív, hiszen a potenciális vevők egy részét kizárják a piacról (például külföldiek nem vásárolhatnak földet). Mások az eladó kikötheti a vevők egy csoportjának elővásárlási jogát (a munkavállalóknak ajánlják fel először kedvezményes áron a részvényeket).

Az Állami Vagyonügynökség által piacra dobott hatalmas mennyiségű vállalat, vállalat-rész (épület, gép, földterület) iránt igen *heterogén* vásárlói kör érdeklődött. A vevők és az érdeklődők között találunk magántulajdonban levő hazai vagy külföldi vállalatokat, de magánszemélyeket is. Megjelentek ezen a piacon a vállalatok és magánemberek koalíciói is, akik többnyire új vállalatot alapítottak a privatizációra szánt javak megvásárlására. A vevő készpénzzel vagy kárpótlási jeggyel fizetett, de egyes társadalmi csoportok tagjai kedvezményes hitelekkel vásároltak a privatizációs javak piacán.

Mivel a vevők és az érdeklődők tulajdon-szerzési célja igen különböző volt, a privatizáció során szerzett javaktól is jelentősen eltérő hozamot várnak. Ezért a működtetés tervezett időtartama, a várható hozam alapján számolt tőkeérték és ezzel a vevők számára elfogadható ár is sokféle lehetett. Ráadásul nemcsak az ár, de a vevők alkuereje és áruismerete is jelentősen különbözött. Nem elhanyagolható részük alkalmi látogató volt ezen a piacon, aki egyszer lép vagy léphet be, és már ezért sem rendelkezik kellő áruismerettel. A lakását, autóját tízvenként cserélő ügyefogyott és átejtethető értelmiségieghasonlóan a privatizációs piac számos résztvevője is legfeljebb a kínálat és a kereslet egy szűk sávját ismerte.

Anna és Kata privatizációs tanácsadó vállalata ezen a piacon tevékenykedett. Igyekeztek elnyerni minél több vevő megbízását. Ennek tárgya lehetett a megszerzendő állami vállalat állapotának leírása, a működtetésétől várható haszon alapos becslése, a folyton változó eladási feltételek, a tervezett privatizációs program bemutatása, de vállalkoztak privatizációs szerződések, tervezetek megírására is. Versenyképességük megtartásának, növelésének elengedhetetlen feltétele volt, hogy megszerezzék a bennfentes állami hivatalnokok tudását. A könyvben izgalmas történeteket olvashatunk arról, hogy a korrupció változatos

módjait alkalmazva hogyan ápolták kapcsolataikat az illetékes ügyintézőkkel, magas rangú állami tisztviselőkkel, parlamenti képviselőkkel. A kapcsolatok ápolására, a hivatalnokok, az érdekeltek tarifa szerinti megvásárlására ösztönözte őket, hogy részt vehettek a privatizációs javak eladásában is. A magánosításra szánt hatalmas mennyiségű jószág gyors értékesítésére képtelen Vagyonügynökség ugyanis versenyeztette a tanácsadó cégeket, majd a nyertest bevonta a magánosításba. A tájékozatlan vevő és a túlterheltsége miatt ugyancsak tájékozatlan eladó közé ékelődő tanácsadók – így a VAGYONREGÉNY főhősnője és barátja – arra számítottak, hogy a megbízási díjából felhalmozott tőkéből állami cégeket vásárolnak majd.

A vállalatokat magánosításra felkészítő piacának telődését, a multinacionális cégek megjelenését érzékelt Anna később tevékenységet vált. Vállalatának új szolgáltatása a *vagyonértékelés*. A termelő vagy kereskedelmi vállalatoknak hitelt adó (akkor még állami tulajdonban álló) bankok úgy próbálták csökkenteni a kockázatukat, hogy felbecsültették a hitelt kérő vállalat vagyonát – vagy az abból vett minta értékét. A vagyon úgynevezett könyv szerinti értékének, bármily alapos volt a leltár, semmi köze sem volt a cég piaci értékéhez. A különbséget becslő szakértő vállalat által adott eredmény nagyban befolyásolta nemcsak a vállalat hitelképességét, de a privatizálásakor kérhető árat is. A megbízásokért éles, a megbízó korrumpálását is feltételező verseny folyt a vagyonértékelők között.

Kata és Anna az Antall–Boros-kormány utolsó hónapjaiban újból szövetkeztek. Most már maguknak szereznek vagyon bűntügyi regényekből és rendőrségi tudósításokból ismert módszerekkel. Betöréssel megszerzik versenytársaik pályázatait, fenyegetéssel kiszorítják az árverésekről a konkurenciát. Így lesznek többségi tulajdonosai egy üzletláncnak és egy nagyvállalatnak.

A VAGYONREGÉNY főhősei súlyos árat fizetnek a sikerért. A történet elején még működő házasságaik tönkremennek, barátságaik megszakadnak, Anna és fia eltávolodnak egymástól. Az embertelen hajszában súlyos testi és lelki betegségek támadják meg a két üzletasszonyt, ám az üzleti siker segíthet, hogy magánéletük veszteségeit eltüntessék. A *tulajdonszerzésben*

jártas páros azonban nem rendelkezik a tulajdon működtetéséhez szükséges készségekkel és tudással. Gondatlanul választják ki, illetve hagyják a helyükön a vállalatok kulcspozícióban levő vezetőit, nem sikerül megnyerniük céljaiknak a dolgozókat, nem ellenőrzik kellő hatékonysággal a társtulajdonosokat. Üzleti tervük hibás, nem számolnak az átszervezés költségeivel, új, tőkeerős versenytársak megjelenésével. Kata eladja részét Annának. Értzi a kockázatot, időben lép ki a vállalkozásból, amely csődbe megy. Anna is rájön, hol és hogyan folyik el a pénz, ám már nem tudja elkerülni az összeomlást. Verszteséges vállalatai sok millió forinttal tartoznak a szállítókknak és a hitelezőknek. A bajban Katára sem számíthat, aki meghal egy autóbalesetben.

Anna naplója párhuzamos történetként folytatódik. A sikertelen Anna nemcsak anyagi, de erkölcsi megújulásra is törekszik. A csőd-eljárás fejlett piacgazdaságokban ismert és bevált, törvényes módszereit alkalmazza. Gyűlésezen szólítja fel a dolgozókat az ideiglenes áldozatvállalásra. Összehívja a fő hitelezőket. Méltányos csődalkut és főként időt kér tőlük, amíg rendezi a vállalat pénzügyeit. Senki sem méltányolja erőfeszítéseit. A bizalmatlan és a pillanatnyi anyagi érdekeiket követő hitelezők nemcsak hangosan követelik a pénzüket, de egyesek közülük életveszélyesen megfenyegetik Annát, majd felbérelt emberek brutális és törvénytelen eszközökkel el is veszik tőle magánvagyonának értékesebb elemeit. Bujkál előlük, vidéken próbál új munkahelyet találni. Megtalálják, de tovább bujkál. Munka nélküli, teljesen lecsúszott, ideiglenes szállásokon meghúzózó, súlyosan beteg hajléktalanként búcsúzik tőlünk a könyv végén.

A másik Anna nem törekszik erkölcsi megújulásra. A törvényes csődeljárás helyett – tanulva a kudarcból – megtalálja a maga Kaya Ibrahimját, egy gyanús múltú és jellemű szerb férfit, akinek eladja a vállalatot adósságaival együtt. Adóssait és hitelezőit ő fenyegeti fizikai erőszakkal, őrző-védő emberei segítségével rendezzi pénzügyi helyzetét. Új vállalkozásba fog, de tanulva a korábbi kudarcból, most alaposan megnézi, kit állít a vállalat élére. A hasonló piacokon tevékenykedő vállalkozótársaival közösen lép fel a szállítókkal szemben. Nagy piaci részesedésük lehetővé teszi, hogy olcsóbban szerezzenek be fontos cikkeket. Új

lakást vásárol, külföldön nyaral, fiatal szeretője cégének egyik menedzsere. Fiát magához veszi, ő talán egyszer átveszi a vállalatot. Felkeresi egy igen energikus párt fiatal és becsvágyó aktivistája. Pártja támogatásáért cserébe politikai karriert kínál Annának, aki ad pénzt, és komolyan fontolgatja az ajánlatot.

A vázlatos ismertetés is jelzi, hogy a VAGYONREGÉNY inkább az új nagytulajdonos rétegről kialakult közvélekedést, mint a kutatók eredményeit erősíti. Az epizódok nem életidegenek, a magánosítás folklórjának szorgos gyűjtői a törvényeket semmibe vevő vagyonszerzés ennél jóval súlyosabb eseteit ismerik. Azt sem feledhetjük, hogy Kerékgyártó elsősk között tesz kísérletet a szocializmus utáni átalakulás (pillanatnyi) győzteseinek a bemutatására.

Mindezt figyelembe véve sem sikeres a vállalkozása. Közgazdász kutatóként aligha vagyunk alkalmasak a mű irodalmi, esztétikai értékeinek elemzésére, de az átlagos olvasó számára sem megnyugtató a mellékszereplők többnyire sematikus ábrázolása, a főszereplők magánéletének felszínes, közhelyes leírása.

Csalódásunk igazi oka azonban az, hogy a szerző nem vállalkozik az „alkotó rombolás” bemutatására. J. Schumpeter, a neves közgazdász ezzel a fogalommal jelezte a régi társadalmi szerkezetek lebomlásának és az újjak felépülésének folyamatát. Kerékgyártó és az uralkodó közvélekedés főként a rombolásra, a szocializmustól örökölt nehézkes és pazarló vállalati tulajdoni szerkezet szétesésére, szét-hordására, szétlopására figyel. (A közvetítők, a privatizációs tanácsadók, vagyonértékelők, a pénzügyi közvetítők és a magánosításért felelős hivatalnokok orszolánrészt vállaltak ebben a korrupciótól, törvényszegéstől és erőszaktól sem mentes folyamatban.)

A magyar magánvállalatok által kínált termékek és szolgáltatások javuló minősége és bővülő választéka, a hiányt néhány év alatt felváltó túlkínálat, a fogyasztók növekvő öntudata és piaci ereje azonban azt jelzi, hogy az új tulajdonosok és vállalatvezetők – hogy helytálljanak a piaci versenyben – korábban felhalmozott tudásukat és kapcsolataikat is mobilizálva, alkotó módon átalakították a (most ne firtassuk, milyen módon) megszerzett vagy újonnan alapított vállalatok működési módját. Leépítették a haszontalan és költséges bürokratikus központokat. Gondosan választották

ki munkatársait, áttekinthető, a hatékonyságot növelő irányítási és munkaszervezetet építettek fel, a ráfordítás és az eredmény kapcsolatát jól mérő ösztönzési rendszereket vezettek be. Igyekeztek felderíteni a piac bővüléssel kecsgethető réseit. Nemcsak hatalmi játékokkal, de gondosan mérlegelt üzleti terveik sikeres végrehajtásával is növelték vállalataik méretét és piaci részesedését. Az új tőkésosztály tevékenységének erről az oldaláról sajnos alig esik szó a könyvben. Kerékgyártó István következő kísérlete bizonyára mentes lesz az ilyenfajta egyoldalúságtól. Addig is olvassuk újra A BUDDENBROOK HÁZ-at. Kötelező olvasmány marad A KARAMAZOV TESTVÉREK is.

Laki Mihály

HILARY PUTNAM: REPRESENTÁCIÓ ÉS VALÓSÁG

Fordította Imre Anna
Osiris-Gond, 2000. 212 oldal, 1280 Ft

Hilary Putnam nem csupán egy filozófus a sok mai divatos gondolkodó között, hanem a matematikában és az ahhoz kapcsolódó logikában jelentős, alkotó eredményeket elért tudós is. Van ereje ahhoz, hogy saját nézeteit is kritikával szemlélje – ezért nemcsak a jelenlegi gondolataira érdemes odafigyelni, hanem arra is, hogyan alakulnak ezek az idő haladtával. Ezért is volt jó kezdeményezés 1988-ban írta művének kiadása. De könyve azért is jelentős, mert olyan problémával foglalkozik, amely – noha a gondolkodás kezdetei óta ismeretes – ma gyakorlatilag is előtérbe került.

Miről is van szó? A reprezentáció és valóság viszonyáról, arról a viszonyról, ami a bennünket körülvevő valóság és gondolkodásunk – ennek nyomán gondolkodásunk és az általunk befolyásolt valóság – között folytonosan fennáll. Ha ez a viszony tudatossá válik, a probléma a név fogalmi világában és a nyelv alakulásában, szerepében összpontosul.

Ismételtem: a jelenség ősi. A mi kultúránknak először a GENEZIS-ben szerepel: a terem-

tés és névadás elkülönülő és el nem választott történéseiben. Ott szerepel a névkimondás tabujában, a személyi névadás szertartásainak mélyén, az élő és elhalt nevéhez való rituális viszonyokban, egyes kultúrákban az életkorral, elhivatottsággal, beavatással változó névadásban.

A név és a megnevezett tárgy, személy szétválásának gondolata, a nominalizmusprobléma az elsők között volt a kritikai gondolkodás zeldeteinél. Folytatódott az egyes nevek metaszintjeinek problémájával, a kategóriákkal, azok elválasztott, abszolút vagy viszonylagos létevel a platóni ideáktól a relativitásokat megfogalmazó modalitásokig és addig a kallimakhosi epigrammáig, mely szerint „*még a háztetűn a varjak is a feltételes állítások természetéről káromnak*”. Hérodotosz anekdotákban számol be arról, hogy az egyiptomiak látszólag ugyanazokról a dolgokról mennyire másképp gondolkodtak, mint a hellének. Ennek a gondolkörnek a történetéről terjedelmes könyvet lehetne írni, hiszen a szövegben történő másodlagos reprezentáció – amely valamilyen tükrözése az elsődlegesnek, az agyban történőnek – alapja minden társadalmi együttélés megegyezéseinek, konfliktusainak és kényszeireinek.

A számítógépes reprezentáció mindezt különös, új fénybe állítja. Ennek is hosszú az előtörténete, a gép–agy–mechanizmus gondolkörben, itt csak Descartes-ra és De la Mettrie-re utalunk.

Igen ám, csakhogy a számítógép már nem agymodell (csupán), hanem reprezentálója szinte minden információnak, amely a környezetből, más emberektől, a világból érkezik. A gép alapvető visszacsatolója ennek a reprezentációnak, azaz élettevékenységeink jelentős – sokszor sorsdöntő – részének, miközben ez a reprezentáció sem más, mint az agyban történő reprezentáció másodlagos vetülete. A számítógépes hübrisz odáig merészkedik, hogy a gépben – adatsztruktúrák formájában – megjelenített reprezentációt ontológiának nevezi. Ez az ontológia életre is kel, a maga képére strukturálja a valóságot, illetve a valóságban a számítógépet alkalmazó gondolkodást is.

Közben – párhuzamosan is – ellenhatásként is erősödik a pszichológiai megközelítés, meghozzá az egyik táborban a gépiest tagadó, a misztikum felé is hajló nézetekkel, a másik tá-